

Jugoslavija i međunarodni pravni dokumenti o pravima čovjeka

VLADIMIR ŠEKS
Osijek

UDK: 342.4(497.1):342.7
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 16. ožujka 1989.

*U ovom tekstu analizira se do koje je mjere SFRJ prihvatila i uni-
jela u svoj ustavni poredak najvažnije međunarodne dokumente koji
se odnose na slobode i prava čovjeka. Također, problematizira se i
praktično ostvarivanje onih odredbi međunarodnih dokumenata koji su
ratificirani. Ti dokumenti podijeljeni su u četiri grupe: 1. Suvremeni
pravni dokumenti o pravima čovjeka, 2. Međunarodni dokumenti o
osiguranju pojedinih prava čovjeka, 3. Međunarodni dokumenti o osi-
guranju sindikalnih i drugih socijalno-ekonomskih prava, te 4. Međuna-
rodni ugovori koji se odnose na slobodu naroda i druga politička prava.
Autor u zaključku iznosi da SFRJ u svoje pravne propise nije inkorpori-
rivala veliki dio međunarodnih dokumenata koje je usvojila, potpisala
i ratificirala. Njegova osnovna zamjerka je neuvažavanje načela ne-
diskriminacije, a što je inače osnovni princip suvremenog međunarod-
nog prava.*

Završetkom Drugog svetskog rata, slomom i porazom doktrine fašizma i nacional- socijalizma, doktrina koje su u svom ishodištu imale mržnju prema čovjeku i kult nejednakosti i istrebljenja ljudi, rodila se vjera i nada da bi Ujedinjeni narodi mogli postati okvir u kojem bi se usvajali dokumenti koji bi garantirali ostvarenje osnovnih prava i sloboda čovjeka.

Inspirirani tom vjerom Ujedinjeni narodi donijeli su niz dokumenata (ugovora, rezolucija, konvencija i sl.), koje su države članice trebale oživotvoriti u domovinskom ustavnom i pravnom poretku.

Temeljni pravni izvori svih kasnijih dokumenata koji reglementiraju osnovna prava i slobode čovjeka nalaze se u prvim načelnim stajalištima Ujedinjenih naroda o pravima čovjeka (Atlantskoj povelji, Deklaraciji Ujedinjenih naroda i Povelji Ujedinjenih naroda). Jugoslavija je sudjelovala u izradi, usva-
janju, potpisivanju niza međunarodnih dokumenata o pravima čovjeka da bi konačno veliki broj takvih dokumenata ratificirala i na taj način prihvatila kao sastavni dio svog unutrašnjeg ustavno-pravnog poretka.

Prema Ustavu SFRJ (čl. 210), »Međunarodni ugovori primjenjuju se da-
nom stupanja na snagu, ako se aktom o ratifikaciji ili ugovorom na osnovi ovlaštenja nadležnog organa drugačije ne odredi« (st. 1) i »Sudovi neposredno primjenjuju međunarodne ugovore koji su objavljeni« (st. 2.).

Osnovna tema probandi ove rasprave je utvrđivanje da li je SFRJ rati-
ficirala (odnosno recipirala) u svoj ustavni poredak najvažnije međunarodne dokumente odnoseće na prava i slobode čovjeka i drugo (ali najvažnije) da li se u životnoj praksi osfvaruju tako prihvaćeni međunarodni standardi o pra-
vima čovjeka.

Sistematski ove dokumente možemo podijeliti na: 1) Suvremeni opći međunarodni pravni dokumenti o pravima čovjeka (Opća deklaracija o pravima čovjeka, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Fakultativni protokol koji se odnosi na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima); 2) Međunarodni dokumenti o osiguranju pojedinih prava čovjeka (Deklaracija o pravima djeteta, Konvencija o ropstvu, Konvencija o jednakosti nagrađivanja muške i ženske radne snage za rad jednake vrijednosti, Konvencija o političkim pravima žena, Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucija i prakse slične ropstvu, Konvencija koja se odnosi na diskriminaciju u pogledu zapošljavanja i zanimanja, Konvencija o borbi protiv diskriminacije u oblasti prosvjete, Deklaracija Ujedinjenih naroda o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Međunarodna konvencija i ukidanje svih oblika rasne diskriminacije, Deklaracija Ujedinjenih naroda o ukidanju diskriminacije prema ženama); 3) Međunarodni dokumenti o osiguranju sindikalnih i drugih socijalno-ekonomskih prava (Konvencija o slobodi udruživanja i zaštiti prava na organiziranje, Konvencija o pravu organiziranja i kolektivnog pogađanja (ugovaranja), Konvencija o ukidanju prinudnog rada, Konvencija o politici zapošljavanja) i 4) Međunarodni ugovori odnoseći na slobodu naroda i druga politička prava (Deklaracija o teritorijalnom azilu, Konvencija o pravnom položaju osoba bez državljanstva, Konvencija o međunarodnom pravu na ispravku, Deklaracija o širenju među omladinom idola mira, uzajamnog poštovanja i razumjevanja među narodima, Deklaracija o nedopuštenosti mješanja u unutrašnje poslove država i o zaštiti nezavisnosti i suvereniteta).

Nakon iznošenja ove okvirne sistematizacije, nastojaćemo prikazati koje je i u kojoj mjeri izložene dokumente Jugoslavija prihvatila juridički i faktično.

I. SUVREMENI OPĆI MEĐUNARODNI PRAVNI DOKUMENTI O PRAVIMA ČOVJEKA

Moram početi s jednom vrlo neugodnom činjenicom da SFRJ nije usvojila Opću deklaraciju o pravima čovjeka (usvojenu i proklamiranu rezolucijom Generalne Skupštine Ujedinjenih naroda od 10. XII. 1948. g.). Prilikom usvajanja i glasanja o Općoj deklaraciji o pravima čovjeka Jugoslavija je stala na stranu SSSR-a i ostalih država Istočne Evrope koji su odbili prihvatiti Opću deklaraciju s obrazloženjem da bi njeno prihvaćanje značilo »mješanje u unutrašnje stvari pojedinih država i povreda suvereniteta«. Stvarni razlog odbijanja Jugoslavije da usvoji Opću deklaraciju o pravima čovjeka nalazi se u činjenici da se tada nalazila u sukobu s SSSR-om (Informbiro) i da je ocijenila da bi usvajanje (contra jedinstvenom stavu istočnog bloka) Opće deklaracije o pravima čovjeka, Staljin iskoristio kao prelaženje Jugoslavije u imperijalistički tabor (prema nedavnim javno publiciranim sjećanjima tadašnjeg jugoslavenskog ambasadora u UN u listu »Vjesnik«). Jugoslavenski helsinški komitet je sredinom 1988. g. predložio Skupštini SFRJ, peticijom,

svečano pristupanje Općoj deklaraciji o pravima čovjeka, ali svaka službena (javna) reakcija je izostala.

SFRJ je ratificirala, vrlo značajan, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Ovaj Pakt jamči svakom pojedincu, državljaninu zemlje potpisnice niz ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.

Međutim, iako odredbe st. 2. čl. 2. citiranog Pakta određuje da se sve države potpisnice ovog Pakta obvezuju jamčiti sva prava proglašena ovim paktom bez ikakve diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeroispovjesti, političkom ili kakvom drugom mišljenju, nacionalnom ili društvenom porijeklu, imovini, rođenju ili nekom drugom položaju, Jugoslavija nije u cjelosti poštovala ovu odredbu Pakta (koji je ratifikacijom postao dio njenog unutrašnjeg zakonodavstva), a niti je poštuje danas. I to, ne poštuje je niti pravno, a niti faktično.

Naime, svi Ustavi SFRJ, pa tako i sadašnja odredba čl. 154. određuje da su građani jednaki u pravima i dužnostima, bez obzira na nacionalnost, rasu, spol, jezik, vjeroispovjest, obrazovanje ili društveni položaj. Nažalost, ispušta u cjelosti ispuniti svoju obvezu iz st. 2. čl. 2. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima; dakle odrediti jednakost građana u pravima i dužnostima (time i pred zakonom) neovisno o političkom ili drugom mišljenju, ali i neovisno o društvenom porijeklu (napose rođenju).

Obzirom da Ustav u hijerarhiji pravnih normi, kao najviši pravni akt zemlje, ima prioritet pred odredbama međunarodnih ugovora nije moguće (bez promjene Ustava) primjenjivati neposredno odredbu Pakta koja jamči jednakost građana u pravima i dužnostima neovisno o političkom ili kakvom drugom mišljenju. Iako se, dakle, SFRJ ratifikacijom Pakta obvezala da će svojim građanima jamčiti jednakost u pravima i dužnostima i pred zakonom neovisno o njihovu političkom ili drugom mišljenju, nije uskladila svoj Ustav s međunarodno preuzetom obvezom. Stoga su građani SFRJ neravnopravni pred zakonom i u ostvarivanju svojih prava i obveza i formalno, juridički. Neravnopravni su obzirom na svoje »političko ili drugo mišljenje«.

SFRJ namjerno nije želila pravno izjednačiti svoje građane obzirom na njihovo političko ili drugo mišljenje, polazeći od ideološki premise da su pred zakonom, u svojim pravima i dužnostima, ravnopravni samo oni građani koji imaju (odnosno koji izražavaju), »opće prihvaćeno« političko i drugo mišljenje.

Ustav(i) SFRJ sankcionirao je, svjesno, nejednakost građana vis a vis njihova političkog mišljenja.

Pred međunarodnom zajednicom (rekli bi, iz vanjsko-političkih razloga), SFRJ se, ratifikacijom Pakta, legitimirala kao država koja ne diskriminira svoje građane obzirom na njihovo »političko ili drugo mišljenje«, ali na unutrašnjem, ustavno-juridičkom i još više stvarnom životu diskriminirala je (i nadalje diskriminira) građane obzirom na njihovo političko ili drugo mišljenje.

Upravo opisana juridička diskriminacija građana SFRJ obzirom na njihovo »političko ili drugo mišljenje« je jedan od razloga koji su omogućavali i koji još uvijek omogućuju nejednakost i neravnopravnost građana u svako-

dnevnoj životnoj zbilji. Zloglasna odrednica »moralno-političke« podobnosti koja je eufemizam za sadržajno točno određeno »političko ili drugo mišljenje« je mogla egzistirati kraj ustavne norme koja nije jamčila ravnopravnost građana. I nakon što je Ustavni sud Jugoslavije kao neustavno ponašanje »stavio izvan snage« fenomen »moralno-političke podobnosti« svakodnevno se prurušena pod različitim maskama osporena »moralno-politička podobnost« susreće u životnoj zbilji. Jednom kao »privrženost samoupravnom socijalizmu«, drugi put kao »posjedovanje društvenih i moralnih kvaliteta« ili »isticanje društveno-političkim radom«.

1971. g. Jugoslavija je ratificirala Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, prema kojem (čl. 26), »Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez ikakvog razlikovanja. U tom pogledu zakon će zabraniti svaku diskriminaciju i zajamčiti svim osobama podjednaku i uspješnu zaštitu protiv svake diskriminacije naročito na osnovi... političkog i bilo kog drugog mišljenja...«.

Stoga se ne radi o nekom možebitnom propustu, ili grešci uslijed kojih razloga SFRJ je »ispustila« zabraniti diskriminaciju i sankcionirati Ustavom jednakost i ravnopravnost građana neovisno o njihovom političkom ili drugom mišljenju. Radi se o svjesnom činu i odluci vladajućeg etablissementa, koji je s pravom računao da se pitanje diskrepancije međunarodnih obveza Jugoslavije i njenog unutrašnjeg ustavnog normiranja neće postaviti. Zalosno je pogledati literaturu međunarodnog javnog prava; udžbenike sveučilišnih profesora na Pravnim fakultetima i uvidjeti kako je sistematski prešućivan ovaj diskriminatorski i protivno međunarodnim obvezama Jugoslavije ustavni regulativ. Nažalost, i pored peticija i brojnih inicijativa skupina intelektualaca zadnjih godina (a posebno uoči donošenja najnovijih ustavnih amandmana), »ustavotvorci« su šutke, »elegantno« zaobišli ovaj problem diskriminacije građana.

Daljnje je pitanje o razlozima uslijed kojih SFRJ nije u svoj ustavno-pravni poredak inkorporirala odredbe spomenutih paktova koje zabranjuju diskriminaciju u ostvarivanju ekonomskih, socijalnih, kulturnih i političkih prava neovisno o društvenom porijeklu, rođenju. Opet iz ideološko-političkih razloga SFRJ je odbila unijeti u Ustav odredbu koja jamči jednakost građana neovisno o društvenom porijeklu ili rođenju.

U životnoj zbilji Jugoslavije »nepouzdana« su oni građani koji su potomci, ili su u rodbinskim vezama s onima koji su za vrijeme rata, ili nakon rata u pojedinim političkim događajima bili na »drujoj strani«. U brojnim podzakonskim aktima, internim uputstvima, oglasima za stipendije, studentske domove i sl. prednost imaju oni koji potječu iz »seljačko-radničkih obitelji«, oni kojima su pretci »sudionici NOR-a, ili žrtve fašističkog terora«. Pojedinac je tako favoriziran (ili diskriminiran) ovisno o svom društvenom porijeklu i rođenju, neovisno o svom stvarnom opredjeljenju, svojstvima ili sposobnostima.

Iako Međunarodni Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (čl. 8.) obvezuje sve države potpisnice Pakta da osiguraju pravo svake osobe da sa drugima obrazuje sindikate i da stupa u sindikate po svom izboru, za-

visno od pravila koja je utvrdila organizacija u pitanju, a radi zaštite i unapređenja svojih ekonomskih i socijalnih interesa, SFRJ, kao potpisnica Pakta odbija ispuniti svoju međunarodno preuzetu obvezu i ne dopušta (već zabranjuje) pojedincima pravo da s drugim osobama po svom izboru osnivaju sindikate.

Diskriminacija u pogledu ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava, zajamčenih Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ovisno o političkom i drugom mišljenju, posebno dolazi do izražaja na juridičkoj (pa nastavno i na faktičnoj) ravni uporedbom odredbi Konvencije br. 111 Međunarodne organizacije rada koja se odnosi na diskriminaciju (zapošljavanja i zanimanja), a koju Konvenciju je SFRJ ratificirala Uredbom o ratifikaciji Konvencije br. 111 MOR-a (Sl. list SFRJ, br. 3/61) sa Ustavom SFRJ (i posebno životnom zbiljom). Ustav SFRJ, kao što je ukazano, ne jamči jednakost građana neovisno o njihovom političkom ili drugom mišljenju, a što diskriminacija na polju rada, zapošljavanja i zanimanja predstavlja u životu svakog pojedinca nije potrebno obrazlagati.

Izraz diskriminacija (čl. 1), po Konvenciji 111 MOR-a, podrazumjeva a) svako pravljenje razlike, isključenja ili davanje prvenstva zasnovanog na... političkom mišljenju... koje ide za tim da se uništi ili naruši jednakost mogućnosti ili postupanja u pogledu zapošljavanja ili zanimanja (Napomena! Ostali kvalifikativi, kao rasa, spol, nacionalnost ispušteni su kao nerelevantni), b) svako drugo pravljenje razlike, isključenje ili davanje prvenstva, koje ide za tim da uništi ili naruši jednakost mogućnosti ili postupanja u pogledu zapošljavanja ili zanimanja...

Konvencija (čl. 2.) obvezuje svaku državu potpisnicu da formulira i sprovodi nacionalnu politiku koja teži da unaprijedi, pomoću metoda prilagođenih nacionalnim uvjetima i običajima, jednakost mogućnosti i postupaka u pogledu zapošljavanja i zanimanja, u cilju otklanjanja svake diskriminacije u tom pogledu.

I konačno, (čl. 3. Konvencije) svaka država članica treba radi sprovođenja nacionalne politike nediskriminacije ukinuti svaku zakonsku odredbu i izmijeniti svaku administrativnu odredbu ili praksu koja se ne slaže sa politikom nediskriminacije.

SFRJ, umjesto da ukine svaku zakonsku odredbu koja dopušta diskriminaciju odbija u Ustav unijeti odredbu koja jamči jednakost građana pred zakonom neovisno o političkom ili drugom mišljenju. Citirana su, tako, tri međunarodna pravna akta koja izričito traže od SFRJ kao države potpisnice da izrijekom unese u Ustav, zakonodavstvo i nacionalnu politiku načelo zabrane diskriminacije građana neovisno o političkom ili drugom mišljenju.

Treba se nadati da će prilikom donošenja novih ustavnih rješenja »ustavotvorac« jednom konačno shvatiti da ne mogu postojati pravne norme (međunarodni ugovori) za vanjsku upotrebu i odredbe njima kolidirajuće za unutrašnju provedbu.

Upravo odbijanje sankcioniranja nediskriminacije građana obzirom na njihovo političko ili drugo mišljenje (pri ostvarivanju ekonomskih, socijalnih, kulturnih i političkih prava) ima za posljedicu da SFRJ nije, iako je ratificirala, prihvatila esenciju spomenutih međunarodnih pravnih akata.

Bit ovih dokumenata je upravo inzistiranje na nediskriminaciji (ne samo s obzirom na spol, rasu, boju, nacionalnost), već ravnopravno i s obzirom na političko i drugo (na pr. filozofsko) mišljenje. Ukoliko samo jedna od karika u lancu nediskriminacije bude ispuštena, za tu manjkajuću kariku povišen je stupanj diskriminacije.

Netolerancija i diskriminacija građana SFRJ obzirom na političko i drugo mišljenje specifičan izraz dobiva i u juridičko-ustavnoj regulativi pravnog statusa građana vjernika. I u ovoj sferi postoji odlučujuća diskrepancija između odredbe Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Ustava SFRJ. Pakt jamči jednakost građana neovisno o tome da li su vjernici, ili ne, a Ustav Jugoslavije jamči ravnopravnost građana neovisno o vjeroispovjesti (kojoj pripadaju), ali ne i s obzirom da li su vjernici ili ateisti.

Pakt (odredba st. 2. čl. 2.) obvezuje države ugovornice da jamče sva prava bez ikakve diskriminacije zasnovane na vjeroispovjesti, Ustav SFRJ, ravnopravnost pred zakonom neovisno o vjeroispovjesti. Radi se o bitnoj i kvalitativnoj razlici. Ustav SFRJ bi nužno, ukoliko bi želio biti suglasan s ratificiranim Paktom, morao pravno izjednačiti ateiste i vjernike.

Progresivna je i civilizacijska tekovina ravnopravnost građana pred zakonom neovisno o pripadajućoj vjeroispovjesti. Ali, bilo je potrebno napraviti još jedan korak naprijed i ustavno (i faktično) zajamčiti jednakost i ravnopravnost ne samo između pripadnika pojedinih vjera, odnosno vjeroispovjesti, već i između dva svjetonazora, dva pogleda na svijet-teističkog i ateističkog. Ideološko-dogmatski razlozi opet su bili i još uvijek jesu zapreka da se na juridičko-ustavnoj ravni pozitivno pravo SFRJ uskladi sa obvezom preuzetom na međunarodnoj ravni.

Postoji još jedna značajna odredba Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (čl. 22), koja jamči pravo svakom pojedincu slobodnog udruživanja s drugim osobama — a koja nije naišla na »razumijevanje« u jugoslavenskom pravnom poretku. U SFRJ je pravo na slobodno udruživanje i pravno i faktično otežano i ostavljeno na ocjenu političkoj volji vladajućoj (jedinoj) političkoj stranci. Prva restrikcija se ogleda u tome da svaki oblik političkog udruživanja mora biti u okviru Socijalističkog saveza. Socijalistički savez je politička organizacija koja u svojim statutarnim i programskim osnovama određuje da se njeno djelovanje temelji na vodećoj idejno-političkoj ulozi SKJ. Stoga svaki politički organizam koji bi želio djelovati (a to nužno mora u okviru Socijalističkog saveza) mora prihvatiti vodeću idejno-političku ulogu SKJ. Prihvatanje idejno-političke uloge SKJ (dakle i njenog programa) implicira da niti jedna politička asocijacija građana ne može imati u svojim programskim opredjeljenjima nazore oprečne (opozicione), nazorima SKJ.

Što onda ostaje od Međunarodnim paktom zajamčenog prava pojedinca, građanina za slobodno udruživanje s drugim pojedincima? Po Paktu, pravo na slobodno udruživanje može biti predmet jedino ograničenja predviđenih zakonom i to onih koja su neophodna u jednom demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, javnog poretka, zaštite javnog morala ili zdravlja, ili prava i sloboda drugih osoba.

Identificiranje ovih ograničenja u Paktu s priznavanjem idejno-vodeće uloge SKJ i određivanje političkih udruženja u okviru drugog političkog udruženja potpuno derogira pravo slobodnog udruživanja, krajnje ga relativizira i iz pravne sfere prebacuje u političku. Obzirom, da je dio država potpisnica Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima smatrao da treba ustanoviti kontrolni mehanizam koji će omogućavati nadzor nad primjenom Pakta, Generalna skupština Ujedinjenih naroda svojom Rezolucijom od 16. XII. 1966. g. usvojila je i otvorila za potpisivanje i ratificiranje Fakultativni protokol koji se odnosi na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Protokolom je ovlašten Komitet za ljudska prava (sastavljen od 18 članova, delegiranih od državljana država ugovornica Pakta), da prima i razmatra saopćenja koja potječu od pojedinaca koji tvrde da su u svojoj zemlji žrtve kršenja nekog prava zajamčenog Paktom. Po spomenutom Protokolu, pojedinac, koji smatra da mu je povrijeđeno pravo priznato Paktom može se obratiti Komitetu za ljudska prava, ali tek pod uvjetom da je iscrpio sva raspoloživa unutrašnja pravna sredstva. Komitet, primivši žalbu pojedinca, traži obavještenja od države čiji joj se građanin obratio i potom nakon razmatranja cijelog slučaja upoznaje sa svojim mišljenjem zainteresiranog pojedinca, državu i generalnog sekretara UN. Svoje mišljenje Komitet za ljudska prava i publicira.

Očito, radi se o jednoj moralnoj instanci sui generis. Jugoslavija nije potpisala, niti ratificirala spomenuti Protokol. Jugoslavenski helsinški komitet inicirao je 1988. g. potpisivanje i ratificiranje ovog Protokola, ali, kao i u svim slučajevima svojih inicijativa od Predsjedništva SFRJ i Skupštine SFRJ nije obaviješten o sudbini inicijative (iako su, prema odredbi čl. 157. Ustava SFRJ svi organi dužni odgovoriti na inicijative građana).

SFRJ tvrdi da su na njenom teritoriju (osim na Kosovu) prava i slobode čovjeka zajamčene međunarodnim dokumentima i Ustavom poštovane, ali uporno odbija ratificirati Protokol dovodeći na taj način u sumnju svoje tvrdnje.

II. MEĐUNARODNI DOKUMENTI O OSIGURANJU POJEDINIH PRAVA ČOVJEKA

Jugoslavija je prihvatila Deklaraciju o pravima djeteta (proklamiranu Rezolucijom Generalne Skupštine Ujedinjenih naroda od 20. XII. 1959.). Prema osnovnim odredbama spomenute Deklaracije dijete treba uživati sva prava navedena u Deklaraciji bez ikakve diskriminacije ili razlike zasnovane na rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeroispovjesti, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovini ili rođenju, ili drugim okolnostima, bilo samog djeteta, bilo njegove obitelji. Nažalost, politički razlozi uvjetovali su da se u dijelu zemlje (makedonija) u zadnjim godinama odступа od ovog načela tako što se prema trećem djetetu primjenjuje cijeli registar represivnih mjera (oduzimanje prava na socijalno osiguranje i zdravstvenu zaštitu (besplatnu) s ciljem da se na taj način utječe na demografska kretanja i u uvjetima populacione eksplozije destimulira u tim sredinama

dolazak na svijet trećeg djeteta). Nema sumnje da svako društvo treba voditi promišljenu i plansku demografsku politiku (dakle stimulirati ili destimulirati natalitet), ali represivne mjere prema rođenoj djeci koje bitno reduciraju njegovu socijalnu sigurnost predstavljaju tešku aberaciju od opće prihvaćenih načela civiliziranih naroda, izloženih u Deklaraciji o pravima djeteta. Najviši organi vlasti u SFRJ, i opet, nisu reagirali na mnogobrojne proteste zbog uvođenja takve prakse (napose na apel jugoslavenskog helsinškog komiteta); praksa je nastavljena, a ugled SFRJ u svijetu dobio dodatni negativni poen.

Isto tako, Jugoslavija je ratificirala Konvenciju UN o političkim pravima žena, donijete da bi se sproveo princip jednakosti muškaraca i žena. U ostvarenju ovog principa Konvencija polazi od načela da žene trebaju imati jednako pravo s muškarcima sudjelovati u upravi svoje zemlje; generalno da žene i muškarci imaju isti status u uživanju i vršenju političkih prava.

SFRJ je deklarativno odredbe Konvencije unijela u Ustav, ali je u zemlji ipak inaugurirana praksa prema kojoj su žene u uživanju i vršenju političkih prava, ipak, u diskriminatornom položaju prema muškarcima.

Organizacija ujedinjenih naroda utvrdila je međunarodne standarde ljudskih prava zatvorenika. Ustav SFRJ i pozitivno zakonodavstvo proklamiraju human postupak s zatvorenicima, ali zakonodavstvo (a posebno praksa) nisu recipirali niz međunarodnih standarda koji se odnose na postupak sa zatvorenicima, a koji standardi su kodificirani pod nazivom Standardna minimalna pravila o postupanju sa zatvorenicima. U temeljnim načelima ovih Pravila naglašava se uvažavanje religijskih vjerovanja i moralnih shvaćanja grupe kojoj zatvorenik pripada. Unatoč brojnim upozorenjima, apelima i protestima na pridržavanje ovih načela (njihovo recipiranje u zakon i druge propise), kaznena politika i praksa penitijarnog tretmana zatvorenika odbija prihvatiti načela minimalnih pravila. U zatvorima se ne uvažavaju religijska vjerovanja i moralna shvaćanja grupe kojoj zatvorenik pripada. Zatvorenicima se onemogućava primati vjersku literaturu, obavljati vjerske obrede, primati svećenika. Isto tako onemogućava se primjena načela Minimalnih pravila koja predviđaju odredbe o registraciji, kategorizaciji i odvajanju pojedinih kategorija osuđenika. Politički osuđenici smještaju se zajedno s kriminalcima, specijalnim recidivistima, iako bi primjerice oni osuđeni za verbalne delikte, delikte mišljenja, zatvorenici savjesti (Jehovini svjedoci, Nazareni, Adventisti koji odbijaju ispunjenje vjorne dužnosti), trebali po Minimalnim pravilima biti odvojeni od ostalih kategorija osuđenika.

Jedino od temeljnih načela Minimalnih pravila je potreba jednakosti postupanja sa svim zatvorenicima i ukidanje bilo kakve diskriminacije u pravima i dužnostima.

Nažalost, u jugoslavenskim zatvorima, egzistira diskriminacija prema osuđenima osuđenim za delikte političke naravi u odnosu na ostale delikvente. Političkim osuđenima, neovisno o visini kazne na koju su osuđeni, uskraćuje se (osim rijetkih iznimaka), pravo na slobodan kontakt sa članovima svoje najuže obitelji, pravo na vikend izlaske, korištenje godišnjeg odmora na slobodi, uvjetni otpust i niz drugih pogodnosti koje su dostupne osuđenima osuđenim za druga krivična djela.

Osuđenici (naročito politički), nakon izdržane kazne isprepletenim sistemom raznoraznih specijalnih odredbi onemogućeni su u obavljanju svoje profesije i poziva iako je SFRJ prihvatila Rezoluciju o razvijanju mjera za socijalnu integraciju zatvorenika.

III. MEĐUNARODNI DOKUMENTI O OSIGURANJU SINDIKALNIH I DRUGIH SOCIJALNO-EKONOMSKIH PRAVA

SFRJ je pristupila Konvenciji o slobodi udruživanja i zaštiti prava na organiziranje (Međunarodne organizacije rada), koja jamči radnicima da bez ikakve razlike ostvaruju pravo na osnivanje i pristupanje organizacijama po svom vlastitom izboru bez prethodnog odobrenja.

SFRJ je potpisivanjem i pristupanjem ovoj Konvenciji, pristala na slobodne sindikate, ali u internom zakonodavstvu je odstupila od međunarodno preuzete obaveze i potpuno onemogućila ustavno, zakonski i politički stvaranje slobodnih i nezavisnih sindikata.

Isto tako SFRJ je prihvatila Konvenciju Međunarodne organizacije rada o politici zapošljavanja. Ova Konvencija obvezuje sve države potpisnice na vođenje aktivne politike usmjerene na stvaranje slobode izbora zaposlenja, posebno bez obzira na političko mišljenje. Umjesto aktivne politike u izloženom smjeru, u SFRJ se godinama, a i danas, vodi aktivna politika usmjerena na ograničavanje slobode zaposlenja obzirom na političko mišljenje.

Osim endemskih primjeraka na odlučujućim funkcijama u državnoj administraciji, armiji, sudstvu, tužilaštvu, policiji, odgovornim mjestima u priredi, nastavnom i obrazovnom procesu, kulturnim institucijama, sredstvima javnog informiranja nalaze se (i mogu doći), samo oni koji artikuliraju točno određeno političko i drugo mišljenje.

Stoga je, opet, olako prihvaćena Konvencija o politici zapošljavanja na unutrašnjem planu primjenjena u suprotnom smjeru od prihvaćenog.

IV. MEĐUNARODNI DOKUMENTI ODNOSI NA SLOBODU NARODA I DRUGA POLITIČKA PRAVA

SFRJ je prihvatila Deklaraciju Ujedinjenih naroda o širenju među omladinom ideala mira, uzajamnog poštovanja i razumjevanja među narodima.

Načelo III. spomenute Deklaracije pledira da mlade ljude treba odgajati u spoznaji o dostojanstvu i jednakosti svih ljudi bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje kože, etničkog porijekla ili vjeroispovjesti i u duhu poštovanja osnovnih prava čovjeka i prava naroda na samoopredjeljenje.

Nažalost, u SFRJ u ovo načelo spomenute Deklaracije globalno se ne poštuje. Obrazovni sistem usmjeren je prema odgajanju mladih ljudi ka netoleranciji prema svojim vršnjacima koji imaju religiozni svjetonazor. Cijeli odgojni proces je u funkciji vulgarnog materijalizma koji teistički svjetonazor promatra kao natražnjačku, protosocijalističku pojavu. Nema niti govora da bi se omladina odgajala u duhu priznavanja dostojanstva i jednakosti svih

ljudi neovisno o pogledu na svijet (ideološkom, političkom), a najmanje da bi se odgajala tako da prihvati dostojanstvo i jednakost svih ljudi neovisno o njihovom mišljenju prema službenoj ideologiji.

Naprotiv, odgojno-obrazovni proces potpomognut javnim medijima permanentno prepetuira prihvaćanje obrasca, matrice, prema kojoj su osobe koje artikuliraju ideje, gledišta i nazore oprečne vladajućim, nazadne, štetne, pa čak i neprijateljski raspoložene. Nepristrano treba razmotriti i odnos SFRJ prema Deklaraciji o nedopustivosti mješanja u unutrašnje poslove države i o zaštiti nezavisnosti i suvereniteta (prihvaćena Rezolucijom 2131 Generalne Skupštine UN od 21. XII. 1965. g.).

Osnovno načelo ove Deklaracije (sadržano u njenom nazivu), SFRJ stalno ističe kao stratešku, trajnu odrednicu svoje vanjske politike. Ali, da li je to istina? Prema odredbi čl. 2. spomenute Deklaracije, nijedna država ne smije organizirati, pomagati, podsticati, financirati, podstrekavati ili tolerirati subverzivne, terorističke ili oružane aktivnosti usmjerene na nasilno svrgavanje režima druge države ili mješanje u građanski rat u drugoj državi.

Unatoč svečano proklamiranim principima nemješanja u unutrašnje stvari drugih država i odredbe Deklaracije koja zabranjuje »mješanje u građanski sukob u drugoj državi«, SFRJ se mješala, u niz navrata, u građanske sukobe u drugim državama, podržavajući moralno, diplomatski, ili materijalno jednu od zaraćenih strana (ili vladu ili protuvladine snage).

SFRJ će tako mješati se u građanski rat u Etiopiji, stavši moralno, diplomatski i materijalno na stranu etiopskog režima u sukobu sa Eritrejom. Bezrezervno će stati na stranu nikaragvanskog režima protiv »kontraša«, iako je izgledno da se u toj zemlji vodi građanski rat. Isto tako i u Angoli. Ali, isti kriterij neće primjeniti u San Salvadoru; u građanskom ratu koji se vodi između legalne (ne možda i legitimne vlade) i pokreta »Farabundo Marti«, diplomatski i moralno pomagat će ovaj pokret i nazivat ga oslobodilačkim.

Ogromni broj država (napose velikih sila) ne pridržava se ove Deklaracije, ali je, u najmanju ruku neukusno, godinama ponavljati principe o »nemješanju u unutrašnje stvari drugih zemalja« a u isto vrijeme se i te kako mješati.

Rezimirajući izloženo, za zaključiti je da SFRJ, iako je usvojila, potpisala i ratificirala veliki broj međunarodnih dokumenata UN odnosećih na ljudska prava, određene ključne odredbe tih dokumenata nije inkorporirala u svoj unutrašnji poredak.

Osnovna zamjerka koja bi se mogla staviti je neuvažavanje načela nediskriminacije. Nediskriminacija je osnovni princip i pravilo suvremenog međunarodnog prava. Pristupajući Povelji UN države članice preuzele su fundamentalnu pravnu obvezu, dužnost, da unaprijede, poštuju i štite prava čovjeka u odnosu na sve »bez razlike na rasu, spol, jezik, vjeroispovjest, političko ili drugo mišljenje«.

Ovo osnovno pravilo nediskriminacije potvrđeno je i potvrđuje se u svim brojnim međunarodnim konvencijama, ugovorima, paktovima i rezolucijama.

Danas u civiliziranom svijetu, napose u Evropi (s iznimkom nekoliko totalitarnih režima) u samoj srži načela nediskriminacije nalazi se pravo na jednakost pred zakonom svih državljana neovisno o političkom mišljenju ili uvjerenju. Jugoslavija i juridički i faktično taj Rubikon nije prešla. Sadašnji porođajni bolovi za izražavanje pluraliteta i pluralizma političkih i drugih mišljenja svjedoče o toj grčevitoj borbi; o borbi za savladavanje zadnjeg bastiona diskriminacije.

Objektivno, načelo diskriminacije neizbježna je posljedica jednostranačke, ideološke, partijske države, kakva je Jugoslavija još uvijek. Iluzija je govoriti o ukidanju najtvrdje utvrde diskriminacije, »nejednakosti građana pred zakonom obzirom na političko ili drugo mišljenje«, sve dok postoji službeno proklamirana i represijom zaštićena jedna istina, jedno i jedino ispravno mišljenje.

U Jugoslaviji se službeno fenomenu ljudskih prava i sloboda prilazilo kao oдавnom rješenom problemu. Spoznaja o značenju i vrijednosti ljudskih prava i sloboda bila je temeljito marginalizirana. Međunarodni akti iz ove oblasti koje je SFRJ usvajala nisu propagirani, ostajali su u sjeni. Službena apologetika u koju je nažalost bio upregnut i znatan dio sveučilišnih nastavnika (posebno na fakultetima humanističkih znanosti) nekritički je glorificirala postojeća rješenja (osim rijetkih iznimaka), svjesno prešućujući osnovne probleme, napose problem diskriminacije.

Svjedoci smo da je u zadnje vrijeme došlo do formiranja pokreta, grupa i organizacija koje ukazuju na problematiku ljudskih prava i reaguju na ugrožavanja ili povrede tih prava. Ali ne može se očekivati da će bilo kakvi nacionalni mehanizam ustanovljen za zaštitu prava čovjeka (pa, niti »službeni«, Forum za zaštitu prava čovjeka i pravne sigurnosti građana) raditi zadovoljavajuće duže vrijeme ako ga ne podržava obaviješteno i djelotvorno domaće javno mnijenje.

SFRJ bi trebala postupiti po preporuci Montrealske deklaracije Skupštine za prava čovjeka u pravcu ulaganja napora da se prošire kategorije organizacija koje se bave pravima čovjeka, uvjeravanjem raznih profesionalnih, građanskih, znanstvenih, poslovnih i radničkih organizacija u svrhu osnivanja specijalnih komiteta radi unošenja problema u vezi sa pravima čovjeka u njihove radne programe.

Jer, nikada ne treba zaboraviti; svaka država, pa tako i SFRJ, ima pred očima državni razlog. A taj državni razlog, kao što je historija zorno pokazala, znao je često biti apstraktna, doktrinarna kategorija koja je ugrožavala osnovna prava i slobode mnogih, koja je mnoge neopravdano diskriminirala izazivajući djelatnosti koje su ugrožavale i osnove državnog razloga.

Kao prvi i neodložni korak pred Jugoslavijom, ukoliko se doista želi konstituirati kao moderna pravna i demokratska država u sferi osnovnih prava i sloboda čovjeka, stoji potpuno ukidanje svake diskriminacije građana; diskriminacije utemeljene na političkom ili drugom mišljenju.

Taj iskorak eliminirat će delikt mišljenja, eliminirat će uzroke diskriminacije. Ali, bojim se da bi juridičko eliminiranje bilo isprazno, ukoliko ne dođe do promjene političkog bića Jugoslavije — promjene u pravcu legitimne artikulacije (institucionalne) pluralizma i pluraliteta svih mišljenja i svjetonazora demokratske i humane provenijencije.

YUGOSLAVIA AND INTERNATIONAL JUDICIAL DOCUMENTS ON HUMAN RIGHTS

VLADIMIR ŠEKS

Osijek

In this text the author analyses the extent to which the SFR of Yugoslavia has accepted and included in its constitutional order the most important international documents concerning human rights and freedoms. Furthermore, he problematizes the implementation of the provisions of the already ratified international documents. These documents are divided into four groups: 1. Contemporary universal international judicial documents on human rights; 2. International documents regarding the protection of specific human rights; 3. International documents for ensuring the trade union and other socio-economic rights, and 4. International agreements concerning the freedom of peoples and other political rights. In conclusion, the author states that the SFR of Yugoslavia has not incorporated into its judicial rules a large number of international documents which were adopted, signed and ratified by her. His main objection is the disregard of the principle of non-discrimination, the fundamental principle of contemporary international law.